

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

01135, м. Київ, проспект Перемоги, 10, тел. (044) 486-24-42, факс (044) 236-10-49, ministry@mon.gov.ua

від 28.08.2009 № 1/9-581

Міністерство освіти і науки
Автономної Республіки Крим,
управління освіти і науки обласних,
Київської та Севастопольської
міських державних адміністрацій,
інститути післядипломної
педагогічної освіти

*Про методичні рекомендації
щодо застосування елементів
двомовного навчання*

Міністерство освіти і науки України надсилає для використання методичні рекомендації щодо застосування елементів двомовного навчання при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин.

Додаток: на 6 арк.

Заступник Міністра

П.Б.Полянський

**Методичні рекомендації
щодо застосування елементів двомовного навчання при вивченні
окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням
мовами національних меншин**

Відповідно до галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008-2011 роки (наказ МОН України від 28.05.2008 р. № 461), починаючи з 2008-2009 навчального року, у названих навчальних закладах здійснюється поступовий перехід на двомовне вивчення або застосування двомовного навчання при вивченні окремих предметів.

Двомовне навчання – це навчання, у процесі якого передбачається одночасне використання двох мов (державної і рідної).

Українська мова у цьому випадку вивчається не лише як окремий предмет, а й використовується як засіб вивчення інших предметів. За таких умов розширюється сфера її використання і забезпечується більш успішне формування в учнів мовленнєвих умінь. При цьому рівень засвоєння змісту предмета, за умови належної організації навчання, не знижується.

Під час проведення уроків із застосуванням двомовного навчання рекомендуємо використовувати такі форми роботи:

1. Розмежування двох мов у навчанні.

Під час застосування двомовного навчання важливо звертати увагу на те, щоб учні не змішували дві мови. Бажано без спеціально визначеної мети не переходити з однієї мови на іншу і вчителю фіксувати ці моменти у ході уроку. Наприклад: «А тепер я скажу це українською мовою». «Будьте уважні, переходимо на російську мову», «Подумайте, як це правильно сказати угорською мовою. А як українською?» «Я скажу це речення польською мовою, а одне слово в ньому – українською. Знайдіть його» та ін. Необхідно пропонувати учням використовувати так звані мовні штампи: *я вважаю, необхідно зазначити, слід довести, варто зауважити, на мій погляд, як на мене* тощо. Крім того, слід пояснювати учням про важливість уміння контролювати свою мовленнєву поведінку, розрізняти дві мови, якими вони користуються, не плутати їх.

Увага, яку виявлятиме вчитель до розмежування мов, сприятиме формуванню культури користування обома мовами.

2. Попереднє опрацювання окремих мовних одиниць.

Під час опрацювання тексту або його фрагмента варто проводити роботу над окремими словами, словосполученнями, реченнями українською мовою, а вже на цій основі слід пропонувати учням роботу з фрагментом тексту чи цілим текстом (послухати, прочитати, побудувати).

Першорядного значення при цьому слід надавати засвоєнню учнями термінів українською мовою. Корисними в цьому випадку будуть двомовні словники термінів з того чи іншого предмета. Однак, термін може бути

незрозумілим і не використаним учнями у висловлюванні, якщо він не буде опрацьований у типових словосполученнях, у яких він звичайно використовується. Отже, одні лише двомовні словники, хоч якими б необхідними вони не були, не можуть забезпечити двомовне навчання матеріалом для роботи зі збагачення українського мовлення учнів.

Тому обов'язковому засвоєнню мають підлягати не лише терміни, а й слова термінологічного і загального значення, що використовуються в різноманітних синтаксичних конструкціях. Наприклад, такий термін, як «число», учням необхідно вміти використати у словосполученнях зі словами: *ціле, дробове, ірраціональне; невідоме, дане, шукане, потрібне, попереднє, будь-яке* та ін.

Для характеристики термінів звичайно використовуються складнопідрядні речення, дієприкметникові звороти, наприклад, «*діагональ, що виходить з вершини ...*», «*діагональ, що сполучає вершину ... з вершиною...*», «*сили, що виникають при ...*», «*сили, прикладені до тіл*» тощо.

Не менш важливим є засвоєння слів, які називають дії, що спрямовані на той чи інший об'єкт. Так, *приклад, рівняння, задачу* треба *розв'язати (обчислити, скласти, доповнити, змінити, порівняти, використати* тощо).

Терміни другою мовою слід опрацьовувати у мінімальному контексті й записувати під час пояснення матеріалу не окремі слова (терміни), а й сполучення слів, типові для їх використання. Ці фрагменти допоможуть учням краще розуміти (на слух і під час читання) зміст речення, висловлювання українською мовою, які насичені науковими термінами. Таку роботу можна здійснювати по-різному. Наприклад, первинне ознайомлення і закріплення матеріалу здійснюються першою (рідною) мовою, а в ході подальшого його вивчення вводиться лексика українською мовою, застосовуються завдання на розуміння (і відтворення) коротких висловлювань, визначення понять, формулювання завдань українською мовою. Поступово необхідно пропонувати завдання з більшими за обсягом текстами.

Або, використовуючи терміни, окремі слова, словосполучення рідною мовою, можна відразу називати їх українською мовою та записувати на дошці. Наприкінці уроку записане необхідно опрацьовувати: вимовляти слідом за учителем, читати, будувати з окремими словами словосполучення й речення. Така робота сприятиме збагаченню українського словника учнів й слугуватиме повторенню, закріпленню, узагальненню матеріалу з теми.

3. Залучення учнів до всіх видів мовленнєвої діяльності українською мовою на предметних уроках

Учителям важливо звертати увагу на рецептивні види мовленнєвої діяльності – *слухання-розуміння (аудіювання) й читання*. На уроках з предметів природничо-математичного циклу українською мовою слід обговорювати спільно з учнями шляхи розв'язання задачі або прикладу; наприкінці уроку можна робити короткий висновок спочатку мовою навчання, а потім - українською мовою. Слід частіше читати вголос тексти

завдань, пропонувані для індивідуальної роботи, фрагменти матеріалу за темою уроку (з україномовного підручника, з екрану комп'ютера, з картки для індивідуальної роботи тощо). Бажано використовувати тексти, зміст яких містить докладний опис процесу праці; тематичні запитання, на які учні відповідають рідною чи українською мовами.

Для перевірки розуміння прослуханого (прочитаного) матеріалу можна використовувати такі завдання: назвати відповідну ілюстрацію, дати короткі відповіді (з опорою на відповідний лексичний матеріал, запропонований учителем); прочитати записані на дошці (екрані, картці) 2-4 речення за змістом прослуханого (прочитаного) тексту; розділити групу слів з теми на 2-3 підгрупи; скласти список ключових слів і словосполучень за прослуханим (прочитаним) матеріалом; визначити у прослуханому (прочитаному) тексті кількість мікротем, сказати, про що вони, спираючись на ключові слова з теми, які можуть бути записані на дошці у ході опрацювання матеріалу.

Не менш важливою є робота з розвитку продуктивних видів мовленнєвої діяльності – *говоріння й письма*. Необхідно посилювати увагу на розвиток уміння учнів будувати діалоги та монологічні висловлювання за навчальним матеріалом і відповідними мовленнєвими ситуаціями.

Для розвитку *діалогічного* мовлення учнів слід навчити їх добре розуміти і формулювати українською мовою запитання різних типів, наприклад: *Що таке...? Чому дорівнює ...? Чи одна й та сама сила спричинила...? Чи змінюється ... внаслідок дії ...? Чи можна довести ...? Чи можна розв'язувати ... за допомогою ...? У чому полягає властивість ...? Сталою чи змінною є ...? Чому можна вважати, що ...?* Спочатку учні мають повторювати ці запитання, а далі формулювати їх самі. Запитання і відповіді на них учні можуть складати як самотійно, так і з опорою на допоміжні матеріали.

Під час роботи над створенням *монологічних* висловлювань можна робити висновки за темою уроку; складати відповіді на два-три запитання, які в цілому утворюють зв'язне висловлення (самотійно чи з опорою на допоміжні матеріали); переказувати фрагменти навчального тексту за поданим планом з використанням ключових слів та ін.

Окремі завдання на побудову висловлювань учні мають виконувати не лише усно, а й письмово (наприклад, списувати визначення понять, перекладати речення ключового змісту за темою уроку, складати і записувати запитання і відповіді за фрагментом матеріалу тощо).

4. Регулярне проведення самотійної роботи учнів, роботи в парах і групах.

Оволодіння мовою потребує активної допомоги з боку вчителя (роз'яснення, демонстрація зразків, виправлення помилок тощо), проте необхідно спрямовувати учнів і на самотійне виконання завдань.

Самотійну роботу учнів варто регулярно поєднувати з роботою в парах і групах, оскільки така форма організації навчальної діяльності дає кожному

учневі можливість висловитись і бути почутим. У цій роботі можуть застосовуватися такі прийоми:

- самостійний переклад уривка тексту кожним учнем і обговорення результату роботи в парах;

- переклад фрагмента тексту в парах і обговорення результатів роботи в групі з двох-трьох пар;

- відновлення деформованого тексту ;

- проведення технічного перекладу;

- читання кожним учнем частини тексту, пошук відповіді на поставлене учителем запитання, обговорення відповіді в парах;

- читання тексту частинами та складання короткого переказу (читають першу частину, один учень переказує її, інший ставить йому запитання щодо змісту, мовної форми переказу; далі читають наступний уривок і змінюють ролі у парі);

- читання з позначками (кожен учень читає матеріал і робить на полях позначки, які показують, наскільки цей матеріал зрозумілий для нього (+ мені зрозуміло це, – мені зовсім не зрозуміло це, ± мені це зрозуміло частково); далі учні в парах обговорюють зроблені позначки, у разі потреби допомагають один одному краще зрозуміти прочитане);

- перегляд навчальних фільмів, прослуховування аудіоматеріалів українською мовою з подальшим їх обговоренням.

5. Внесення певних змін у відбір змісту навчання української мови.

Застосування елементів двомовного навчання передбачає певні зміни у відборі змісту, методів, форм організації роботи як на уроках української мови, так і з інших предметів.

Зокрема, необхідно посилити увагу до спеціальної лексики, яка використовується на уроках з предметів природничо-математичного циклу. Наприклад, учням доводиться постійно використовувати у мові **числівники**, тому необхідно звертати увагу на правильне утворення різних форм числівників, їх вимову за орфоепічними нормами, правильну будову речень з числівниками. Доцільно застосовувати вправи на використання цієї частини мови на всіх уроках: пропонувати учням вимовляти слідом за вчителем сполучення слів, невеликі речення з числівниками, вжитими в непрямих відмінках; записувати числівники в окремих реченнях з математичного (природничого) тексту словами, а не цифрами; використовувати таблиці відмінювання кількісних і порядкових числівників тощо.

Окрім числівників, необхідно приділяти більше уваги **прикметникам** вищого та найвищого ступенів, в утворенні яких учні припускаються помилок (*коротший, важчий, більший, менший; найкоротший, найбільший, найдовший, найрізноманітніший, стиснутий, розтягнутий* та ін.); **прислівникам** різних семантичних груп (*більше, менше, повільно, ліворуч, праворуч, навколо, завдовжки, вдень, опівдні, потім, спочатку, самостійно* тощо); **дієприкметникам** і (особливо) **дієприслівникам** і відповідним зворотам (*розміщений, спрямований, додаючи, віднімаючи, стираючись,*

користуючись, не відриваючи, застосовуючи) тощо. Особливої уваги потребує також використання **прийменників, сполучників, часток**.

На уроках української мови слід приділяти більш уваги спеціальній лексиці з інших навчальних предметів. Наприклад, використання термінів з математики для звукового аналізу чи визначення наголосу; групування слів за певними семантичними ознаками, узятими з підручника біології; утворення словосполучення числівника з іменником – терміном з певної галузі (*два вектори, три види сил*); проведення спостереження над словами, які відрізняються за родом у двох виучуваних мовах, наприклад, *поділка шкали* (укр.) – *деление шкалы* (рос) тощо.

Важливо розширювати тематику текстів для розвитку мовлення, зміст яких був би пов'язаний з математикою, фізикою, географією та іншими предметами. Отже, можна запропонувати учням:

- слухати, читати, обговорювати, переказувати тексти, з цікавої математики (фізики, хімії, біології); визначати їх тему, особливості побудови тощо;

- читати українською мовою фрагменти матеріалів підручників з інших предметів, аналізувати їх будову, мікротеми, з яких вони складаються, логічні зв'язки між ними, відрізнити основну інформацію від другорядної тощо;

- придумувати, розігрувати діалоги, складати монологічні висловлювання про різні уроки (Що сьогодні було на уроці математики? Яку задачу ти розв'язав першим? Чи правильно? Я люблю уроків хімії, а ти? та ін.).

Двомовне навчання потребує спеціальної підготовки вчителів української мови і водночас учителів-предметників, які здійснюють двомовне навчання. Учителям української мови необхідно активніше послуговуватися науковим (навчально-науковий) стилем, яким здійснюється викладання предметів природничо-математичного циклу. А вчителям-предметникам важливо ознайомитися з методичними прийомами роботи над словом, словосполученням, реченням, текстом, особливостями застосування всіх видів мовленнєвої діяльності на предметних уроках. Така співпраця дасть змогу досягти успіхів у розвитку вмінь учнів користуватися українською мовою.

Обласним інститутам післядипломної педагогічної освіти необхідно організувати відповідну підготовку педагогічних кадрів до викладання українською мовою окремих предметів, особливо природничо-математичного циклу; запровадити проведення курсів підвищення кваліфікації для вчителів української мови і літератури, вихователів дошкільних навчальних закладів, учителів початкових класів, математики, історії, хімії, біології, фізики, географії; розробити та запровадити в систему підвищення кваліфікації спецкурси з методики навчання української мови у відповідному мовному середовищі.

Окрім того, методична допомога загальноосвітнім навчальним закладам з навчанням мовами національних меншин може надаватися через виїзні семінари, інструктивно-методичні наради, майстер-класи, конференції, педагогічні читання тощо.

Обов'язковою складовою в запровадженні двомовного навчання має стати робота з батьками учнів, громадськими організаціями тощо, спрямована на роз'яснення соціальної потреби в такій моделі навчання, її переваг. Важливо, щоб позашкільне оточення учнів було позитивно налаштоване на ті зміни в навчальному процесі, які пов'язані з двомовним навчанням, розуміло їх необхідність, було готовим, у разі потреби, підтримати школярів, допомогти їм подолати труднощі, які неминуче виникають в освоєнні нових підходів до навчання.